

Особливості регіональних клівіджів України та їх вплив на партійну систему

В. В. Гудзь

Софійський університет імені Климента Охридського
Corresponding author. E-mail: goodz-klio@ukr.net

Paper received 08.05.20; Accepted for publication 25.06.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-232VIII40-15>

Анотація. У статті досліджено розробку теорії регіональних клівіджів і їх специфіку в посткомуністичній Україні. Виявлено історичні, соціально-економічні, етнічні, лінгвістичні, геополітичні ознаки регіональних поділів, які склалися головним чином на Сході і Заході України. Встановлено, що регіональні настрої не загрожували розпадом України, але мали постійний характер, впливали на партійну систему, зазнали зворотного політичного впливу та були використані зовнішніми силами.

Ключові слова: регіональні клівіджі, етнополітичне ситуація, політичні партії, вибори.

Вступ. Передусім треба зауважити, що термін «клівідж» політологами Східної Європи практично не вживається, хоча як на нас, він може бути продуктивним для означення ліній розколу в українському соціумі. Відповідно до трактування Лоусонетала (Lawsonetal, 1999), клівіджі це – тривалі структурні конфлікти в суспільствах, які призводять до протистоянь різних політичних позицій [16]. Політичні клівіджі, у тому числі регіональні, найяскравіше представлені у розвинутому суспільстві партіями і рельєфно проявляються у політичній культурі та результатах виборчих кампаній.

С. М. Ліпсет і С. Роккан (США) визначили чотири основних регіональні, соціально-економічні і соціокультурні клівіджі (розколи) для західної цивілізації постіндустріальної доби, які визначають генезу і зміст усіх європейських партій і мають територіальне та функціональне підґрунтя [17, р. 1–64].

Огляд публікацій по темі. Порівняльна соціологія виборів і електоральна поведінка населення, які виявляють регіональні клівіджі, вже давно є одним із головних напрямків вивчення масової політичної поведінки. Проникливі вчені різних країн запропонували низку інноваційних підходів для порівняння електоральної поведінки і партійних систем [16]. Безпосереднє методологічне значення для нашого дослідження мають ідеї С. Гантінгтона, який наголосив, що територією України пролягає лінія розламу між західною християнською та східною православною цивілізаціями, продемонстрована результатами президентських виборів 1994 р. [15, с. 255–257]. Складність геополітичного становища в Україні зумовлена і тим, що її південно-східні регіони перебувають у зоні підвищеної етнополітичної конфліктності. Йдеться про «велику євразійську дугу етнополітичної нестабільності», яка позначається лінією від Північної Ірландії до Шри-Ланки і перетинає Донбас та Крим [6, с. 155].

Деякі фахівці вказують на особливості суспільних розколів у Східній Європі. Так, М. Любенів зауважує розмитість протиріччя за релігійною та освітньою ознакою (державо-церква) та констатує деяку «замороженість» партійної системи у посткомуністичних країнах [7, с. 257–259]. Йдеться про розвиток багатьох партій за інерцією і внутрішніми потребами партійної верхівки, замість дотримання ідеологічних принципів тобто лідерські та патронатно-клієнтальні партії [3]. Зокрема, змішана система парламентських виборів і

відсутність державної підтримки партійного розвитку призвели до розпорошення політичної палітри України на десятки і навіть сотні дрібних партій

Що стосується дослідження регіоналістики у пострадянських країнах, яка має досягти небезпеки «горизонтального» розлому по осі координат суспільства, то вона активно розвивалася передусім у Росії, зважаючи на її складний федеративний устрій [11, с. 22].

Іntenсивно вивчаються проблеми регіонів та екстраполяції локальних соціоетнічних, геополітичних історико-культурних чинників на політичне поле українськими науковцями [9; 12]. Як показав В. Котигоренко, вагомість і потенційна конфліктність регіональних інтересів обумовлена глибокими економічними, культурними, соціопсихологічними відмінностями між різними регіонами України, закладеними історично та етнічно [4].

Мета роботи – дослідити особливості регіональних структурних поділів в Україні та проаналізувати зв'язок між регіональними клівіджами і партійною системою України.

Матеріали роботи. В якості джерел дослідження, крім наукової літератури, використано матеріали соціологічних опитувань та окремі результати виборів від 1991 до 2007 рр.

Методи дослідження: застосовано принципи науковості, об'єктивності, історизму, а також системний, інституціональний, соціологічний, компаративний методи.

Результати і їх обговорення: Сучасний аналіз соціологічних опитувань та голосування на виборах засвідчує наявність давніх історико-культурних клівіджів і появу нових деяких нових ліній розмежувань, які мають українську специфіку. Наприклад, традиційна опозиція робітника до власника змінюється протиріччями між тими, хто працює в працевдатному віці і тими, хто такими не є і отримує труднощі із працевлаштуванням або зазнає дискримінації в силу пенсійного віку.

Проведені соціологічні дослідження за методикою О. Стегнія фіксують, що вагомість впливу регіонального чинника на орієнтаційну функцію масової політичної культури в Україні головно визначена відмінностями історичних умов формування соціокультурних середовищ [13]. Адже деякі західні й південні землі протягом значного історичного періоду існува-

ли за межами основного масиву українських етнографічних земель. Різниця в історичних умовах формування соціокультурних середовищ на різних територіях України призводить до відчутних регіональних ідеологічних відмінностей, зокрема щодо ставлення до ідеї українського національного відродження. Ця ідея, як зазначає В. Степаненко, певною мірою легітимізувала революційні акції протесту під час президентських виборів 2004 р. [14, с. 83]. О. Стегній звертає увагу на думку львівського соціолога В. Середи, яка простежила існування в сучасній Україні двох базових парадигм історичного минулого: «радянської», що презентує українську історію як регіональну версію російської, та традиційної української, яка наголошує на відокремленості та незалежності історичного процесу в нашій країні. Якщо перша парадигма набула поширення передусім на Сході і Півдні, то друга - серед мешканців Заходу і, частково, Центру республіки [13, с. 41].

Відмінності між регіонами України (а деякі з них водночас є своєрідними анклавами етнічних спільнот) мають також виробничо-економічний характер. Природно, що спад промислового виробництва катастрофічно позначився на Лівобережній частині України, де зосереджені майже всі галузі промисловості, які раніше були складником єдиного народногосподарського комплексу СРСР. Так само й зовнішньоекономічні зв'язки українських областей, які межують із Росією, майже цілковито орієнтовані на російські регіони. Зокрема, по Харківській області цей показник становив 80-95%. Тому східні та південні регіони України традиційно проти дистанціювання України від [5, с. 51].

Крім того, регіоналізм в Україні має і геополітичний, і етнокультурний підтексти. Це проявляється у впливі Російської Федерації на етнополітичну ситуацію в Україні. Предметом постійної уваги Російської Федерації є Схід та Південь України. Уже традиційно порушується тема становища російського етносу та російськомовного населення. Цікавими є дані соціологічних досліджень щодо бачення громадянами нашої держави взаємовідносини України та Росії на 10-му році незалежності. Більш як половина опитаних (52 відсотки) хотіли, щоб це були відносини незалежних, але дружніх держав; близько третини (32 відсотки) виступали за об'єднання в єдину державу; приблизно 10 відсотків – за такі ж відносини з Росією, як з іншими країнами. Стосовно росіян – громадян України, то вони здебільшого схилилися до об'єднання з Росією в одну державу (55 відсотків). Варіантові «незалежні, але дружні держави» віддали перевагу всі регіони, крім Сходу. Діапазон підтримки варіанта «такі ж, як з усіма» – від 1,6 відсотка на Сході до 49,7 відсотка на Заході [2, с. 85].

Прикладом акцентуації уваги на певних чинниках у визначенні особливостей і відмінностей етнорегіонів в Україні є, наприклад, етнолінгвістичний аспект регіоналізації. Зокрема, пропонується розподіл на три групи областей із приблизно однаковою часткою українців, які вважають рідною мовою українську: «базова Україна» (14 областей, для понад 95 відсотків українців рідною є мова своєї національності); «перехідна зона» (8 областей і м. Київ, де від 75 до 95 від-

сотків українців також вважають рідною українську мову), та «етнопериферія» (дві області й Автономна Республіка Крим, де визначають рідною мовою своєї національності від 50 до 65 відсотків українців) [1, с. 103].

Експерти-політологи, аналізуючи нинішні тенденції суспільного розвитку в Україні, передбачали посилення в найближчому майбутньому впливу етномовних та геополітичних чинників у політичному житті держави, що найбільше проявилось під час обох Майданів і російського вторгнення. Причому політизація етнічності безпосередньо пов'язувалася зі зростанням напруженості в міжнаціональній сфері, що підсилюється загальним погіршенням матеріального становища населення. І відбувається це, на жаль, як на рівні етнічних груп, так і на міжрегіональному рівні.

Наш підхід у визначенні впливів вказаних вище клівіджів полягає у вивченні географії голосування в Україні за політичні партії, що пройшли у Верховну Раду та оцінці її збігів з іншими політично важливими, географічно розподіленими характеристиками соціально-економічного і національно-культурного характеру. Побутує думка про існування політичної географії України, яку конституційовали вибори 1994 р., коли на посаду президента вперше обрано Л. Кучму, який підняв питання двомовності. Це означає, що «історико-культурні, економічні, поселенські відмінності набрали політичної форми й понижені до ролі засобів політичної боротьби за домінування, а їх акцентуація стає одним із правил політичної гри» [8, с. 6].

Ці тенденції набрали сили під час Помаранчевої революції, коли Україна поділилася майже навпіл внаслідок підтримки на Південному Сході ставленика олігархату та проросійських сил В. Януковича. Відтак, внаслідок виборів у Верховну Раду України 27 березня 2006 року у Верховну Раду пройшло п'ять політичних партій та блоків: Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, блок «Наша Україна», Соціалістична партія України, Комуністична партія України. За політичним спектром до правих, національно-демократичних партій відносяться «Наша Україна» та, в меншій мірі, БЮТ які, зокрема, йшли на вибори із гаслами підтримки євроатлантичної інтеграції, державності української мови, реабілітації воїнів УПА, виводу російського флоту із Севастополя, підтримки малого підприємництва тощо. Саме з цими гаслами йшли вказані політичні сили і під час «помаранчевої революції» 2004 р. І знову їх підтримали 16 із 25 регіонів республіки Центру і Заходу республіки та м. Київ [10].

Лівий сектор політичної складової у парламенті представили соціалісти та комуністи із їх традиційними вимогами інтеграції з Росією, державного статусу російської мови, засудження НАТО і націоналістів-«бандерівців», соціального захисту ветеранів і дітей війни тощо. Ліві сили підтримали переважно південно-східні області республіки та певна частина аграрних регіонів, де літнє населення виявило ностальгію Партія регіонів займала скоріше центристські позиції, поєднуючи свої інтереси великого капіталу з проросійськими гаслами, оскільки її колискою був Донбас із відповідними регіональними настроями. Партія

перемогла у 8 південно-східних областях та у Кримській автономії з м. Севастополем, посунувши регіональний поділ на Захід і в Центр [10].

Подібні кольори спектру партійної палітри продемонстрували і наступні парламентські і президентські вибори аж до 2014 р. Характерно, що перевага Партії регіонів у набраних відсотках у Луганській, Донецькій областях, де етнічні росіяни складають понад 40% населення та Криму, де вони становлять більшість населення. Так само абсолютну більшість складала перевага «помаранчевих» у Волинській, Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях, де понад 90% населення були етнічними українцями [10]. Саме ці області стали електоральною базою, на якій у 2009 р. та під час місцевих виборів 2010 року в Галичині регіональна партія «Свобода» досягла значних успіхів і стала основною силою в місцевих органах влади. У 2012 році після парламентських виборів «Свобода» отримала свої перші місця в Верховній Раді України, набравши загальноукраїнського масштабу. Прецедент «регіональних партій», з'явився всупереч чинному законодавству, за яким партії створюються тільки із всеукраїнським статусом, на місцевих виборах 2006 р. Регіональні партії, як правило, акцентують на своїй територіальній або етнічній належності: «Вінницька європейська стратегія», «Одеська партія», «ВО «Черкашани», «Партія угорців України», «Партія поляків України» тощо [9, с. 278-279].

Наявність різних політичних преференцій регіональних спільнот України, що підтверджена результатами голосування на парламентських та президентських виборах останнього десятиріччя, поєднується з домінуванням єдиного пасивно-демократичного типу масової політичної культури. Певний виняток становить західний макрорегіон, де однозначно демократична спрямованість світогляду населення поєднується з проміжним за ознакою пасивність-активність типом політичної культури. Відтак, як доводить О. Стегній, по-перше, розбіжності в електоральних вподобаннях не роз'єднують регіональні спільноти України за ознакою ставлення до демократичних цінностей; а по-друге, підтримка демократичних цінностей є пасивною для переважної більшості громадян України [13, с. 43]. Останній висновок свідчить про малорозвиненість громадянського суспільства в нашій країні, що об'єктивно створює соціально-політичні передумови для пролонгування авторитарних форм державного управління на тривалий час.

Ці особливості України не заперечують того факту, що політична палітра парламентських партій рельєфно відбиває існуючі в суспільстві регіональні клівіджі, пов'язані як із національним складом регіонів, їх гео-політичним сусідством так і відповідним менталіте-

том населення цих регіонів, у якому відбилися також суспільно-політичні деформації попереднього комуністичного режиму. Крім того, за незначним винятком, партії залишаються малопотужними, хоча, згідно зі статутом і вимогами законодавства, мають первинні організації в більшості областей України.

Проте, як свідчить досвід парламентських виборів, партійна соціалізація (вплив на політичну культуру) в Україні виконує функцію скоріше роз'єднання, ніж державницької консолідації оскільки політичні партії намагаються заручитися підтримкою виборців і апелюють до різних ідеологічних орієнтацій та соціально-культурних відмінностей. Так, в період Помаранчевої революції правляча Партія регіонів за сприяння російських політтехнологів використала різноманітні політичні та інформаційні технології для електоральної мобілізації мешканців Південного Сходу України, російськомовних громадян жупелами «фашизму» та «бандерівщини», що поглибило регіональні клівіджі України. Таких політичних технологій дотримувалися і наступники Партії регіонів (Опозиційний блок) та розробники і реалізатори концепції «гібридної війни» в Росії. Ідеологи «російської весни» в Україні у 2014 р. апелювали до значної хоч і не переважаючої, сепаратистської частини населення Донбасу і Криму, і використали регіональні настрої для прикриття агресії Російської Федерації в Україні.

Висновки. Наш аналіз показує: 1) в Україні, за відсутності традицій демократії, чітких суспільних орієнтацій і однозначного геополітичного напрямку регіоналізм був вагомим фактором, що визначав рівень стабільності й водночас цивілізованості суспільства та партійної системи; 2) особливості України є домінуючим вплив історичного клівіджу, який зумовив значні мовно-культурні, соціально-економічні та геополітичні розломи між Заходом і Сходом України; 3) навіть умовах нестабільної електоральної формули регіональні клівіджі істотно вплинули на електоральну поведінку виборців і партійну ідеологію; 4) прямий вплив регіональних розмежувань на конфігурацію партійної системи демонструє еволюція Партії регіонів, «Свободи» та поява у 2006 р. вузько регіональних партій; 5) у розвитку партійної системи України простежуються тенденції як націоналізації, та і регіоналізації, амплітуда прискорення яких залежить від комплексу інших чинників. зокрема, розвитку самоврядування. Відтак, державна політика України має бути спрямована на узгодження національних та регіональних інтересів, діалог між Центром і регіонами та оптимальне поєднання загальнонаціональних та регіональних цілей задля збереження соборності і самостійності держави.

ЛІТЕРАТУРА

- Багров Н. В. Региональная геополитика устойчивого развития. К.: Либідь, 2002. 256 с.
- Белецкий М., Толпыго А. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины // Полис. 1998. №4. С. 74–89.
- Карасимеонов Георги. Политическите партии. Трето перераб. и доп. изд. София: Нік. 2010. 317 с.
- Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. К.: Світогляд, 2004. 722 с.
- Кривицька О. М. Етноконфліктний потенціал полікультурного суспільства // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2001. Вип. 15. С. 51–67.
- Куц Ю. О. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект. Харків, 2002. С. 155
- Любенів Мілен. Клівіджі і партійні системи. Българска политология пред предизвикателствата на времето / ред. Мілен Любенів. София: Унив. изд. «Св. Климент

- Охридски», 2010. С. 247–265.
8. Оксамитна С., Макеєв С. Соціологічний ракурс політичної географії України // Політичний портрет України. Бюлетень Фонду «Демократичні ініціативи». 1995. № 11. С. 1–7.
  9. Остапєць Ю. О. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри: дис. ... д-ра пол. наук: 23. 00. 02. Львів, 2016. 550 с.
  10. Парламентські вибори в Україні 2006 / http://uk.wikipedia.org/wiki/%CF%E0%F0%EB%E0%EC%E5%ED%F2%F1%FC%EA%B3_%E2%E8%E1%EE%F0%E8_%E2_%D3%EA%F0%EB%ED%B3_2006#.
  11. Попова Т. Н. Проблемы категориального аппарата историко-региональных исследований в современной российской историографии // Записки історичного факультету. Вип. 11. Одеса, 2001. С. 22–27.
  12. Регіональний вимір суспільно-політичних процесів в Україні. – Український соціум / за ред. В. С. Крисаченка. К.: Знання України, 2005. 792 с.
  13. Стегній О. Г. Типи політичної культури регіональних спільнот України // Вісник Львів. ун-ту; сер. соціол. 2008. Вип. 2. С. 32–56.
  14. Степаненко В. До громадянського суспільства // Сподівання на іншу Україну. Президентські вибори - 2004 та навколо них: думки, настрої, оцінки людей. К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. С. 78–86.
  15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.
  16. Cleavages, Parties and Voters Cleavages, parties, and voters: studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania / ed.: Karasimeonov G., Lawson K. and Roemelle A. Westport, Conn.: Praeger, 1999. 474 p.
  17. Lipset, S.M. and S. Rokkan. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction: In Lipset and Rokkan (eds.) Party Systems and Voter Alignments. New York: Free Press. 1967. Pp. 1-64.

REFERENCES

1. Bagrov N.V. Regional geopolitics of sustainable development. K.: Lybid, 2002. 256 p.
2. Beletsky M., Tolpygo A. National-cultural and ideological orientations of the population of Ukraine // Policy. 1998. No. 4. S. 74–89.
3. Karasimeonov Georgi. Political parties. Third reprocess. and add. ed. Sofia: Nik. 2010. 317 s.
4. Kotygorenko V. O. Ethnicity and Confidence in Ukrainian Ukraine: a political concept. K.: Outlook, 2004. 722 s.
5. Kryvytska O.M. Ethnic Conflict Potential of Multicultural Suspension // Scientific Notes ІПіЕНД ім. І.Ф. Курас НАС of Ukraine. 2001. VIP. 15. P. 51–67.
6. Kuts Yu.O. Ethnic and political power processes in Ukraine: a management aspect. Kharkiv, 2002.S. 155
7. Lyubenov Milen. Klivigi and party systems. Bulgarian political science before prediction at the time / ed. Milen Lyubenov. Sofia: Univ. ed. "St. Clement Ohridski, 2010. S. 247–265.
8. Oksamytna S., Makeyev S. Sociological perspective of the political geography of Ukraine // Political portrait of Ukraine. Bulletin of the Democratic Initiatives Foundation. 1995. № 11. S. 1–7.
9. Ostapets YO. Electoral processes in Ukraine: national and regional dimensions: dis. ... Dr. pol. sciences: 23. 00. 02. Lviv, 2016. 550 p.
10. Parliamentary elections in Ukraine 2006: http://uk.wikipedia.org/wiki/%CF%E0%F0%EB%E0%EC%E5%ED%F2%F1%FC%EA%B3_%E2%E8_%E1%EE%F0%E8_%E2_%D3%EA%F0%EB%ED%B3_2006#.
11. Popova TN. Problems of the categorical apparatus of historical and regional research in modern Russian historiography // Notes of the Faculty of History. Vip. 11. Odessa, 2001. S. 22–27.
12. Regional dimension of socio-political processes in Ukraine. - Ukrainian society / ed. VS Krisachenko. K.: Knowledge of Ukraine, 2005. 792 p.
13. Stegnyy OG. Types of political culture of regional communities of Ukraine // Herald of Lviv. un-ty; sir. sociol. 2008. Vip. 2. pp. 32–56.
14. Stepanenko V. To civil society // Hopes for another Ukraine. Presidential elections - 2004 and around them: thoughts, moods, assessments of people. K.: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2005. P. 78–86.
15. Huntington S. Clash of Civilizations. M.: ООО "Publishing house AST", 2003. 603 s.
16. Cleavages, Parties and Voters Cleavages, parties, and voters: studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania / ed.: Karasimeonov G., Lawson K. and Roemelle A. Westport, Conn.: Praeger, 1999. 474 p.
17. Lipset, S.M. and Rokkan S. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction: In Lipset and Rokkan (eds.) Party Systems and Voter Alignments. New York: Free Press. 1967. Pp. 1-64.

Features of regional cleavages of Ukraine and their influence on the party system

V. V. Gudz

Abstract. The article investigates the development of the theory of regional cleavages and their specifics in post - communist Ukraine. Historical, socioeconomic, ethnic, linguistic, geopolitical features of regional divisions, which have developed mainly in the East and West of Ukraine, have been revealed. It was established that regional sentiments did not threaten the disintegration of Ukraine, but were permanent, influenced the party system, had a reverse political influence and were used external forces..

Keywords: regional cleavages, ethno-political situation, political parties, elections.